

Reflexe doučování v DDZ

Úvod

V okolí Zábrdovické farnosti se do kontaktu se sociální prací s romskými dětmi a mládeží dostávám už poměrně dlouhou dobu. Kromě výpomoci „všude tam kde je potřeba“ - pobyty, nakládání/vykládání materiálu na pobytové akce, doprovod dětí hromadnou dopravou, nákupy atp. posledních několik let pomáhám s doučováním romských školáků

S ohledem na své profesní zaměření (studuji na PdF matematiku a fyziku) se převážnou většinu času věnuji dětem navštěvujícím druhý stupeň základních škol. V posledním roce se věnuji i dvěma romským dívkám které studují střední školu. Zvláště pro ně je doučování významné, protože studium na střední škole pro ně představuje výstup z rodinného paradigmatu a má značný potenciál vylepšit jejich budoucí sociální postavení.

Nejčastěji doučuji matematiku a angličtinu, se speciální metodikou výuky čtení a psaní pro děti trpící poruchami učení se zatím seznamuji, abych se mohl věnovat i dětem trpícím poruchami učení (dyslexie, dysgrafie).

Následující text je rozdělen na dvě části. V oblasti nazvané vznešeně „sociologická“ jsou umístěny poznatky obecného rázu související se specifiky doučování romských dětí a obecně výchovně-vzdělávací práce v sociálně znevýhodněném prostředí. Řadí se sem jak vlastnosti a okolnosti typické pro romské etnikum, tak postřehy, které pravděpodobně více souvisejí se špatnou sociální situací, ve které se reprezentanti tohoto etnika, se kterými se na doučování setkávám, nacházejí.

V oblasti metodické jsou popsány metodické poznatky, nabyté prací v tak specifickém prostředí, jakým služba doučování je. Tyto postřehy mi slouží k vylepšení vlastní práce v tom smyslu, že neopakují vlastní didaktické chyby a nesnažím se o nemožné. Během doučování je důležité naučit se maximalizovat pokroky v důležitých oblastech i za cenu budování nedostatků v oblastech méně podstatných popřípadě porušování obecně platných metodických zásad – například občas je důležitější nechat děti naučit se něčemu nazpaměť bez hlubšího pochopení, aby „uspěly“ ve škole (viděno prizmatem školního známkování) a neztratili tak motivaci, než trvat na pochopení, klidně zde dosáhnout i mírného pokroku, ale způsobit, že dítě na chápání stejně rezignuje, protože nepřináší výsledky (opět hodnoceny pohledem na známky, nikoliv pohledem prospěšnosti pro vývoj a život). V této části se věnuji hlavně matematice a angličtině, protože mi to umožní popsat typické vlastnosti dětí, se kterými se na doučování setkávám. Z toho tedy nutně vyplývá, že projevy zde uvedené se nutně neomezují jen na diskutované předměty.

Oblast sociologická

Podmínkou pro možnost účasti na doučování je školní docházka. Pokud dítě nebylo ve škole, na doučování nemůže. Tímto způsobem je odpolední doučování jakousi motivací pro dopolední účast ve školní výuce, protože na doučování chodí rády a „radši by nešly do školy než na doučování“.

Tento způsob motivuje i rodiny dětí, které obecně mívají někdy problém posílat své děti pravidelně do školy (častým důvodem absence je například nedostatek peněz na koupi svačiny). Některé děti, většinou ty, které navštěvují první stupeň základní školy, si odpoledne na doučování vyzvedáváme v rodinách, a máme proto možnost kontroly, zda ve škole ten den byly. Kromě toho si děti nosí kalendářík, kam jim do prázdných okének dává paní učitelka ve škole razítko jako potvrzení jejich účasti. Tímto způsobem jsou zase kmenoví pracovníci doučování v kontaktu i s učiteli dětí a mají možnost s nimi i konzultovat případné problémy s učením.

V rámci doučování je vypracovaný motivační program, kde se ti nepoctivější v daném měsíci mají možnost účastnit Překvapení (kino, divadlo, hvězdárna, bongo apod.). Překvapení proto, že děti dopředu neví, kam se půjde. Za body získané na doučování si také děti mohou kupovat školní pomůcky. Ti, kteří v daném měsíci ani jednou ve škole nechyběli, navštíví začátkem dalšího měsíce cukrárnu.

Hlavním spojencem v proplouvání dětí školní docházkou je ohromná (a pro mě často nepochopitelná) schopnost učit se věci z paměti. I tam, kde by se po drobné intelektuální investici dostavilo pochopení a usnadnění další práce, děti volí složitější a časově náročnější cestu memorování.

Na rozdíl od absolvovaných pobytových akcí překvapí na doučování v podstatě nulová nutnost řešit kázeňské problémy – to je hlavně dáno složením skupiny (naprostá většina příchozích jsou dívky popř. jejich mladší bratři) a v neposlední řadě motivací všech zúčastněných – téměř nikdo sem nechodí proti své vůli a celkově je atmosféra naladěná „pozitivně studijně“.

I když a doučování panuje přátelská atmosféra, je potřeba nepolevovat v ostražitosti - děti rády získávají u doučujících různá privilegia, čímž vznikají ve skupině různé tlaky a proudy, které ač jsou málokdy verbalizovány, mohou negativně ovlivnit doučovací proces.

Oblast metodická

Matematika

Jev, který prochází celým doučováním, ale nejvýznamněji se projevuje právě v matematice je formalismus - klíčové není pochopení, ale namemorovaná algoritmizace. Na zažitých a naučených postupech je trváno vždy a za každých okolností, pokusy zmotivovat děti k hledání

vlastní (jednodušší, pohodlnější) cesty k cíli často končí zoufalým zvoláním „Ale takhle mi to ve škole neděláme...“. Jakékoliv opakování tedy nedojde dál než k připomenutí naučeného algoritmu a jeho bezhlavé aplikace na všechny zadané problémy – další dovedností, která se pak cvičí, je z různých ukazatelů poznat, jakého algoritmu je třeba použít – to děti samozřejmě nezjišťují z uvozujícího textu zadání, který je již tradičně ve všech matematických učebnicích psán v termínech („určete nejmenší společný násobek“, „řešte rovnici“, „kraťte a vyjádřete jako smíšené číslo“), ale z vnější podobnosti zadání se zadním příkladem, jehož řešení znají.

Významný faktor také představuje jakési odtržení různých partií matematiky od sebe a neschopnost přenášet poznatky mezi jednotlivými matematickými disciplínami a to i v případě jednoduchých algoritmických celků, které spolu souvisí minimálně přes stejné objekty na které působí – např. násobení zlomků $\times$ krácení zlomků apod.

Zajímavou skutečností je jakési podvědomé rozštěpení matematických operací, kdy například u násobení jsou reprezentace 4×3 a $3+3+3+3$ brány jako něco odlišného a ne nutně vedoucího ke stejnému výsledku. O tom, jak to souvisí s tím, že vzato z pohledu teoretické algebry je každá z těchto reprezentací opravdu jinou operací na jiné množinové struktuře (jednou násobení v multiplikatívni grupě, podruhé opakované sčítání - celočíselný násobek - v aditivní grupě), se neodvažují spekulovat.

To se samozřejmě týká i zlomků - úkol „Urči jestli je zlomek > 1 “ je zpravidla vždy řešen stylem „Je větší číslo nahoře nebo dole?“, na vybavení si povídání o koláčích a hodinách nedojde (na papíře jsou přece „čísla“). Jednička je totiž „jen číslo“ a uvažovat o zlomku jako o „části jedničky“ je náročné. Celá situace se zkomplikuje zavedením násobení zlomků, kde děti okamžitě přejdou na představu zlomku jako uspořádané dvojice čísel (pravda ve specifickém zápisu) a jako s takovými s nimi počítají. To vede samozřejmě k různým těžkostem - proč by se $2/2$ mělo rovnat $13/13$?

Hlavně u menších dětí zcela selhává oblíbená školská kratochvíle počítání na penězích - děti jsou nepozorné a soustředí se spíše na to, co by se za daný obnos dalo nakoupit než na počítání. Jakoby došlo ke střetu dvou světů - reálného života a matematiky, kterou „se učíme ve škole“.

U dětí navštěvujících nižší třídy prvního stupně pak je problém i se spojením pořadová číslovka-název číslice-počet, což jsou komponenty běžně užívaného abstraktního pojmu (konstrukt - z konstruktivistického hlediska) číslo. Minimálně část doučovacího procesu se tedy zaměřuje na sjednocení těchto pojmů - „napiš (a nejlépe zároveň i řekni), kolik prstů vidíš“.

Všechny děti rády počítají na prstech, přičemž používají rafinovaných technik sloužících buď k zamaskování skutečnosti, že prsty používají (v případě že se to ve škole „nesmí“ - oblíbené je počítání prstů očima), nebo k vyrovnání se s obtížnějšími úlohami – až od dětí jsem se dozvěděl, jak lze na prstech efektivně odčítat (i přes desítku!), násobit (nutná znalost řad malé násobilky) apod.

Když není prstů dost, pomůže kamarád (a problém sčítání přes desítku je vyřešen – prsty se na závěr spočítají třeba jazykem). Humorné situace nastávají, když se děti snaží na prstech spočítat počet vlastních prstů – na vlastní oči jsem viděl dívku ve druhé třídě, která úkol „ukaz mi deset prstů“ začala řešit stylem - „jedna, dvě, tři...“.

Angličtina

Nutnost znalosti anglického jazyka je v této době nepopiratelná. Poněkud absurdně ale působí, když se anglicky učí i děti, které neumějí ani pořádně česky. První konflikt tak nastává už při setkání s metodikou výuky angličtiny na školách, která znalost češtiny (a to včetně jejího formálního lingvistického popisu) předpokládá. Zvláště ukládaná cvičení, která počítají se samostatnou tvorbou textu na zadané téma, představují velký problém. Děti nejprve napíší „český“ text, který potom (jak jinak než doslova a to včetně slovosledu a idiomatických vyjádření) překládají. Vzniklé konstrukce pak připomínají anglický text pouze zdálky a o srozumitelnosti se nedá hovořit.

Zcela specifickou kapitolou je výslovnost, kde slova běžně používaná (reklama, filmy, hudba, internacionalismy) jsou vyslovována zhruba správně, u zbytku pak často dojde jen na zkomolení psané formy.

Relativně snadným úkolem je učení se slovní zásobě, zde se znova projevuje schopnost memorovat. Navíc ze slovní zásoby se děti mohou zkoušet navzájem, což také rádi činí, vyslovujíc anglická slova metodou „čti jak vidíš“.

Během doučování angličtiny se snažím redukovat anglickou gramatiku na několik jednoduchých pouček (kdo-co udělal-kde-kdy; ke třetí osobě patří s), pro zvládnání slovní zásoby je vhodné zapojit i psaní. Výslovnost je cvičena jen mimochodem, na její pilování už většinou nezbývá čas.

Celkové shrnutí

Velkou podporou pro mou činnost na doučování je neutuchající elán a nasazení kmenových pracovníků i ostatních dobrovolníků a praktikantů. I přes i dílčí neúspěchy v práci s dětmi (děti se stěhují, ztrácejí motivaci a přestávají se doučovat atd.) se snaží o trpělivost, vlídnost, rozumnou důslednost a respektování individuálních potřeb každého dítěte.

Práce s těmito dětmi mě naplňuje optimismem, protože i přes všechna svá omezení jsou tyto děti nositeli velkého potenciálu inteligence, tvořivosti, fantazie, empatie a sociálních dovedností. Účast na doučování jim může umožnit tento potenciál využít.